

wonder van Leipzig, Nederlandse vertaling 2003). Maar dit boek schiet tekort als het gaat om artistieke kracht. Dat geldt ook voor andere romans die rond de Wende gesitueerd zijn.

Pas in 2005 verscheen een roman die brede waardering kreeg: "Nieuwe levens" van Ingo Schulze. Hierin schrijft een Oost-Duitse theaterman brieven aan diverse mensen, ervaringen en ambities. Zijn kunstzinnige idealen laat hij uiteindelijk varen voor de voordelen van de kapitalistische zakenwereld. Ingo Schulze publiceerde recent een

van welvaart en carrière. Of blijven we de DDR trouw en kiezen we voor de vertrouwdeheid van het eigen land?

Een typerende vraag, die duidelijk maakt hoezeer in de ogen van DDR-burgers het Westen niet alléén het oord van vrijheid en geluk was. Het Westen stond vooral symbool voor decadentie, ontsporing en verkillig. Het kapitalisme zou het slechtste in mensen wakker maken. Ook vandaag nog vallen dergelijke geluiden te horen. Niet vreemd, als je bedenkt dat de relatie van welvaart in het voormalige Oost-Duitsland plaatsgemaakt heeft voor

2000 zware concurrentie van de toren "De toren", geschreven door Uwe Tellkamp (1968). Dit boek werd afgelopen najaar in een Nederlandse vertaling uitgegeven en net als in Duitsland overal toegejuicht.

"De toren" is een lijvige roman – een eigenschap die het boek deelt met "Nieuwe levens" van Schulze. In het verhaal schetst Tellkamp zeven jaren van ontwikkeling van zijn hoofdpersoon Christian. Deze Christian maakt kennis met de keiharde werkelijkheid: niet alleen vanwege de beperkte vrijheid in de DDR, ook vanwege de

een vorm van berusting, die ver verwijderd is van geluk. Het is eerder een staat van uitgeblustheid, dan het vinden van vrede met zijn bestaan.

Schrijvers en dichters

Intussen focust Tellkamp niet alleen op Christian. Hij laat een koor aan stemmen aan het woord: familie, vrienden, tegenstanders, functionarissen. Via oom Meno kiest Tellkamp voor een perspectief op de wereld van schrijvers en dichters.

Je zou zeggen dat juist schrijvers met

de censuur uit als uitgever en past zich dus aan – maar beseft ook hoezeer hij iets van zichzelf kwijtraakt. Over de dilemma's van verzet en aanpassing wordt in deze roman druk gediscussieerd. Duidelijk is wel dat het leven in een totalitaire samenleving menselijke verhoudingen sterk beïnvloedt en een voedingsbodem vormt voor wantrouwen en bedrog. De Stasi – de geheime dienst – voer er wel bij.

Tellkamps roman is doortrokken van een ondergangsstemming. De roman speelt in de jaren tachtig: de

Spionage nog steeds overheersend thema rond DDR

Uitwijken naar het buitenland is geen pretje. Maar om later te vernemen dat je aardige broer je ver-raadde, is helemaal het dieptepunt. Het is een van de vele verhalen die dit jaar rond de val van de Berlijnse Muur zijn vastgelegd.

Evert van Vlastuin

Hans Joachim Schädlich wist eind jaren zeventig zijn naam als schrijver te vestigen. Maar in de DDR, waarin hij woonde, wilde geen uitgever zich aan zijn kritische werk branden. Het was in West-Duitsland dat hij naam maakte.

Dat wekte natuurlijk argwaan bij de socialistische autoriteiten. Bovendien kwam men erachter dat Schädlich regelmatig ontmoetingen met schrijvers uit onder meer West-Berlijn had. Die kwamen dan voor een dagje over, en je kon wel raden wat ze dan bespraken.

In 1977 kreeg Schädlich een uitreisvergunning. Een voorrecht dat maar weinigen toeviel. Met zijn vrouw en dochter Susanne zette hij koers richting Hamburg.

Veel contacten in de DDR vielen stil, maar oom Karl Heinz bleef altijd belangstellend. Toen hij merkte dat Hans Joachim door zijn vertrek niet gelukkig was geworden – om niet te zeggen dat hij een diepe depressie had – probeerde hij hem terug te lokken. Toen dat niet lukte, bracht hij Susanne in contact met mensen die haar konden helpen met een mooie kleermakersschool in Oost-Berlijn. Nee, Karl Heinz was een man om van te houden.

Susanne Schädlich beschrijft in "Mijn oom, vriend en verrader" hoe

na de Wende bij het lezen van de Stasidossiers bleek hoe oom Karl Heinz in werkelijkheid spion ("Inofficiële Mitarbeiter") van de geheime dienst was en hen jarenlang had bespioneerd. Die lieve oom bleek heel veel narigheid op zijn kerfstok te hebben. In 2007 bracht hij zichzelf om het leven.

Schädlich's geschiedenis is slechts één voorbeeld van de vrijpostigheid van de Stasi om in het privéleven van de DDR-burgers binnen te dringen.

Margriet Brandsma en Marjolijn Uitzinger laten in "Na de Muur" Kerstin Kaiser aan het woord. Als 18-jarige student Russisch in Moskou had ze erin toegestemd haar medestudenten in de gaten te houden. Ze zag het als een "terechte wens" van de veiligheidsdienst om voeling te houden met kwetsbare burgers in den vreemde. En ja, ze was misschien „niet zo zeer vereerd, maar ik vond het wel prettig dat men mij vertrouwde."

Verzwegen

Totdat Kaiser merkte dat door haar rapportages mensen soms daadwerkelijk in de problemen kwamen. Bovendien werd ze zelf ook bespioneerd. Dat ze als IM'er was gevraagd, had dus „niets te maken met vertrouwen." Maar toen was het al te laat.

Het Stasiverleden is Kaiser blijven achtervolgen. Het werd publiek bekend toen ze halverwege de jaren negentig in het parlement zat. Die zetel kon ze dus wel vergeten. De ironie wil overigens dat ze begin december van dit jaar als fractievoorzitter van Die Linke in de deelstaat Brandenburg te maken kreeg met een collega

die zijn positie moest opgeven vanwege zijn verzwegen betrokkenheid bij de Stasi.

Maar het is niet alleen de Stasi waarover boeken zijn geschreven. De journalist Jeroen Kuiper bundelt in "Het andere Duitsland" een serie informatieve reportages. De werkloosheid en de ontvolking in Oost-Duitsland beschrijft hij op een aansprekende manier door met de winkelwagen mee te gaan.

Onder jongeren die achterblijven in zulke gebieden hebben de neonazi's vaak grote aanhang. Kuiper sprak

met een vrouw die met haar hele gezin bij de beweging hoorde, en er slechts met de grootste moeite afscheid van kon nemen.

Niet iedereen zal zich aangesproken weten door het hoofdstuk over naaktloperij, maar dit was onmiskenbaar een aspect van de DDR. Badkleding was kapitalistisch en erotisch; daar deed je niet aan. Het socialisme had niet alleen een andere staats- en maatschappijvisie, maar een totaal andere mensvisie. Vandaar ook de gedwongen adopties, waarvan Kuiper enkele schrijnende voorbeelden

beschrijft.

Al deze boeken hebben hun sterke en hun zwakke kanten. Zowel het boek van Kuiper als dat van Brandsma en Uitzinger heeft een journalistiek karakter. De laatste twee hebben bijvoorbeeld ook interviews met politici als de oud-premiers Kok, Lubbers en Genscher opgenomen.

Motorrijder

Schädlich geeft een heel persoonlijk verhaal en beschrijft dat zo dat het soms net fictie lijkt, hoewel het nadrukkelijk niet zo is bedoeld.

● Duitsers bij de val van de Muur.

Foto RD, Henk Visscher

die het communisme en het socialisme beloofden, bleek er niet te komen – ook niet als resultaat van het kapitalisme. Dat is een les voor mensen van Oost én West.

N.a.v. "De toren. Verhaal uit een verzonken land", door Uwe Tellkamp; uitg. de Arbeiderspers, Amsterdam, 2009; ISBN 978 90 295 7193 7; 852 blz.; € 34,95; "Adam en Evelyn", door Ingo Schulze; uitg. Meulenhoff, Amsterdam, 2009; ISBN 978 90 290 8475 6; 304 blz.; € 19,89.

Het zwakste voorbeeld van alle herdenkingsboeken lijkt wel dat van de cultuurfilosoof Thomas von der Dunk. In 1991 maakte hij met zijn motorfiets een reis langs de voormalige Duitse binnengrens. Met zijn zwart-witfoto's van toen heeft hij die reis opnieuw gemaakt.

Niemand zou natuurlijk een tevreden motorrijder zo'n mooie reis willen ontzeggen, maar voor een boek is dit thema toch wat te dun. Dat staatssecretaris Timmermans dit boek in ontvangst wilde nemen, zegt dus weinig over het niveau ervan.

Geen van de boeken geeft werkelijk aandacht aan de plaats van de kerk in Oost-Duitsland. Wat dat betreft lijkt het wel of de Muur nog steeds niet is gevallen. Ook in de DDR zelf namelijk had men een grote blinde vlek voor de betekenis van het geloof.

N.a.v. "Mijn oom, vriend en verrader. Hoe de Stasi mijn familie ontwrichtte", door Susanne Schädlich; uitg. Cossee, Amsterdam, 2009; ISBN 978 90 5936 270 3; 237 blz.; € 22,90; "Na de Muur. Oog in oog met het nieuwe Duitsland", door Margriet Brandsma en Marjolijn Uitzinger; uitg. Balans, Amsterdam, 2009; ISBN 978 94 600 3180 9; 254 blz.; € 17,95; "Het andere Duitsland. De voormalige DDR 20 jaar na de val van de Muur", door Jeroen Kuiper; uitg. Nieuw Amsterdam, Amsterdam, 2009; ISBN 978 90 468 0636 4; 208 blz.; € 17,95; "Reis langs een verdwenen grens. Beelden van de wegroestende scheidslijn tussen Duitsland en Duitsland", door Thomas von der Dunk en Jacco Pekelder; uitg. Van Gennep, Amsterdam, 2009; ISBN 978 90 5515 4180; 126 blz.; € 16,90.

een rustpunt in de drukke werkweek. Steeds vaker echter verstoort het luchtalarm de diensten, als de geallieerde eskaders over het Ruhrgebied vliegen.

Duisburg is het doelwit van hevige bombardementen. Het front schuift meer en meer op richting Duitsland. In maart 1945 moeten de arbeiders hun werkplek te verlaten.

Terug naar Nederland kan niet. Het front ligt als een onneembare hinderenis tussen dwangarbeid en vrijheid. Een bange reis vol ontberingen door Duitsland volgt. Opgejaagd door hun begeleiders, met spaarzame maaltijden, op versleten schoeisel. Een reis vol Maras, zo omschrijft Nieuwenhuize.

Toch zijn er ook Elims. Als de arbeiders na een lange mars uitrusten in het gras en hun kapot gelopen voeten mogen wassen in de rivier. Of als ze genieten van brood met margarine.

De rust is telkens van korte duur. Honderden kilometers marcheert Nieuwenhuize door Duitsland, van werkplek naar werkplek. Totdat hij op 8 april 1945 in Rehren de Amerikaanse troepen ontmoet. Diezelfde maand keert hij per fiets huiswaarts.

"Hulp in benauwdheden" is het persoonlijke relaas van een eenvoudige Zeeuwse jongen, die – ondanks alle ontberingen – Gods trouwe zorg ervaren mag. De uitvoerige beschrijving maakt het soms lastig de verhaallijn in het boek te volgen. Anderzijds zijn het juist de details die de hachelijke belevenissen tastbaar maken. Dankbaar kijkt Nieuwenhuize terug op zijn behouden thuiskomst. „Hoe wonderlijk heeft Zijn hand mij bewaard. Het leek dat ik een kromme weg moest gaan, maar toch was het een rechte weg."

N.a.v. "Hulp in benauwdheden. Een Yersekse dwangarbeider in Duitsland (1940-1945)", door H. Nieuwenhuize; uitg. De Ramshoorn, Goes, 2009; ISBN 978 90 7646 687 3; 320 blz.; € 24,95.

